

ROZDZIAŁ I

POLSKA – do 1795 r.

§ 1. Uwagi wstępne

W Polsce przedrozbiorowej powszechnie wyróżnia się pięć podokresów:

1. Od powstania państwa, do roku 1138 – Statutu *Krzywoustego*.

Zgodnie z zasadą państwa patrymonialnego, monarcha był zarówno władcą kraju, jak i jego prywatnym właścicielem. Po okresie silnych rządów nastąpił kryzys władzy monarszej, spowodowany czynnikami decentralizacyjnymi, reprezentowanymi zwłaszcza przez uprzywilejowane możnowładztwo, co w dalszej perspektywie doprowadziło do podziału państwa, którego podstawą prawną stał się testament *Bolesława Krzywoustego*. Kolejne próby przeciwstawienia się testamentowi i przywrócenia jedynowładztwa nie powiodły się. Po rządach *Kazimierza Sprawiedliwego* Polska weszła w stan rozbitcia dzielnicowego.

2. Rozbicie dzielnicowe 1138–1320.

Do tej pory jednolite państwo rozpadło się na dzielnice, władza książęca faktycznie osłabła, a książęta coraz częściej musieli się liczyć zarówno z możnowładztwem świeckim, jak i duchownym. Nazwa „Polska” przestała oznaczać całość monarchii oraz zaprzestano używać tytułu księcia Polski. W tym czasie również obok faktycznego ograniczenia władzy książęcej pojawiło się jej ograniczenie prawne – w formie przywilejów.

Długotrwały proces przywracania jedności państwa został zapoczątkowany przez księcia wrocławskiego *Henryka I Brodatego* (1201–1238), a zakończony koronacją *Władysława Łokietka* w 1320 r.

Rozbicie polityczne państwa doprowadziło do jego wewnętrznego osłabienia i zmian w kształcie terytorialnym.

3. Monarchia stanowa 1320–1454.

Przezwyjęcie rozdrobnienia feudalnego zmieniło zasady organizacji i funkcjonowania państwa. Odnowieniu władzy centralnej sprzyjało odchodze-

nie od koncepcji państwa patrymonialnego na rzecz pojmowania państwa jako instytucji publicznej i suwerennej. Prawnoustrojowym wyrazem tych tendencji było upowszechnienie się Konstrukcji Korony Królestwa Polskiego – *Corona Regni Poloniae*. W tym czasie również utrwaliło się znaczenie Krakowa jako stolicy państwa oraz miejsca **koronacji i pochówku władców**.

4. Rzeczpospolita szlachecka 1454–1764.

W Polsce od połowy XV w. ukształtowała się odmiana monarchii stanowej. Tę formę państwa, utrzymującą się do XVIII w., określa się jako **Rzeczpospolitą szlachecką**. Oznaczało to, że władza w państwie należy do narodu, czyli szlachty jako jego reprezentanta. W tym czasie utrwalił się publicznoprawny charakter państwa, a w odróżnieniu od innych krajów nadal utrzymywał się podział władzy pomiędzy monarchą a uprzywilejowanymi stanami, król nie stał się piastunem władzy suwerennej i nie doszło do reorganizacji instytucji centralnych i lokalnych na podstawie zasad centralizmu i biurokratyzmu. Także stosunkowo nieliczne mieszczaństwo nie odegrało większej roli politycznej. W wyniku kłęski rokoszu *Zebrzydowskiego* (1606–1607) wzrosła polityczna rola magnaterii, w rękach której pozostawała faktyczna władza. Jednoczesne wystąpienia średniej szlachty przeciwko *absolutum dominium* doprowadziły w drugiej połowie XVII w. do kryzysu władzy monarszej. Ponadto rygorystyczne przestrzeganie zasady *liberum veto* sprawiło, że Sejm wyposażony w obszerne kompetencje przestał prawidłowo funkcjonować. Prowadziło to z kolei do decentralizacji władzy, czego wyrazem były **rządy sejmikowe**.

Mimo powszechnego przekonania, że Rzeczpospolita jest republiką, jej ustrój stanowił monarchię.

Od roku 1569, kiedy w Lublinie akt unii polsko-litewskiej połączył suwerenne narody w jedno państwo – **Rzeczpospolita Obojga Narodów**.

5. Początki monarchii konstytucyjnej 1764–1795.

Zebrany po śmierci *Augusta III* (1696–1763) Sejm konwokacyjny i elekcyjny zapoczątkowały proces reform ustroju państwowego w Polsce, co często w literaturze bywa określane mianem **odrodzenia z upadku**.

Lata 1764–1795 przyniosły zasadnicze zmiany w funkcjonowaniu administracji publicznej. Był to okres przemian politycznych i ustrojowych. Kulminacja reform przypadła na prawodawstwo Sejmu Wielkiego (1788–1792) z Ustawą rządową z 3.5.1791 r.¹ na czele. Niestety, to także czas ingerencji obcych mocarstw w wewnętrzne sprawy Rzeczypospolitej, których wyrazem były kolejne rozbiory: 1772, 1795 i 1795 r., kiedy to państwo zniknęło z map Europy.

W końcu X w. można już stwierdzić istnienie obszernego państwa, rządzonego przez dynastię *Piastów*.

¹ Ustawa rządowa czyli Konstytucja 3. maja 1791, VL t. IX, s. 220–225.

A co się tyczy kraju Mesko, to [jest] on najrozleglejszy z ich [tzn. słowiańskich] krajów. Obfituje on w żywność, mięso, miód, i rolę orną. Pobieranie przez niego podatki [stanowią] odważniki handlowe. [Idą] one [na] żołd jego piechurów. Co miesiąc [przypada] każdemu oznaczona ilość z nich. Ma on trzy tysiące pancernych [podzielonych na] oddziały, a setka ich znaczy tyle co dziesięć secin innych [wojowników]. Daje on tym mężom odzież, konie, broń i wszystko, czego tylko potrzebują. A gdy jednemu z nich urodzi się dziecko, on każe mu wypłacać żołd od chwili urodzenia, czy będzie płci męskiej czy żeńskiej. A gdy [dziecię] dorosnie, to jeżeli jest mężczyzną, żeni go i wypłaca za niego dar ślubny ojcu dziewczyny, jeżeli zaś jest kobietą, wydaje ją za męża i płaci dar ślubny jej ojcu. A dar ślubny [jest] u Słowian znaczny, w czym zwyczaj ich [jest] podobny do zwyczajów Berberów. Jeżeli mężowi urodzą się dwie lub trzy córki, to one [stają się] powodem jego bogactwa, a jeżeli mu się urodzi dwóch chłopców, to [staje się] to powodem jego ubóstwa.

Z Mesko sąsiadują na wschodzie Ruś, a na północy Burus [Prusacy]. Siedziby Burus [leżą] nad Oceanem [Bałtykiem]. Oni mają odrębny język [i] nie znają języków swych sąsiadów. Są sławni ze swego męstwa [...] ².

W 966 r. Polska przyjęła chrzest w obrządku rzymskokatolickim.

Mieszko I po przyjęciu chrztu stał się równy władcom chrześcijańskim. Mógł zawierać przymierza i sojusze. Przyjęcie chrztu umacniało też znaczenie władcy wobec poddanych. Kościół głosił bowiem, że władza księcia pochodzi od Boga i każde wystąpienie przeciwko władzy uznawano za grzech.

Polska weszła do społeczności chrześcijańskiej, w obręb cywilizacji i kultury łacińskiej. Przybywali księża i zakonnicy, którzy przynieśli ze sobą m.in. znajomość pisma. Nowa religia oraz jednolita organizacja powodowała zacieranie się różnic między plemionami i kształtowanie jednolitego społeczeństwa polskiego.

§ 2. Monarcha

I. Zasady następstwa tronu

Panujący traktował państwo jak własność prywatną. Zasady, które obowiązywały w prawie spadkowym na nieruchomościach, miały zastosowanie także i do następstwa tronu.

↳ Początkowo kobiety nie mogły tronu dziedziczyć ani przenosić prawa dziedziczości. Do sukcesji byli powołani tylko krewni męscy, zrodzeni z ważnego małżeństwa. Wśród nich odróżniano:

- **zstępnych**, czyli synów i wnuków po zmarłym synu;
- **bocznych**, czyli wszystkich pozostałych krewnych po mieczu.

Sukcesja nie wychodziła poza ten krąg, gdyż państwo traktowano jako majątek rodowy, którego nie można było rodu pozbawić.

² Por. Relacja Ibrahima ibn Jakuba z podróży do krajów słowiańskich w przekładzie Al Bekriego, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, Kraków 1946, seria II, t. I.

Mieszko I przed śmiercią, obawiając się ekspansji niemieckiej, oddał swoje państwo pod opiekę papieżstwa dokumentem *Dagome iudex* (991/992)³.

Dagome, pan, i Ote, pani i synowie ich Mieszko i Lambert (nie wiem, jakiego to plemienia ludzie, sądzą jednak, że to byli Sardyńcy, ponieważ ci są rządzani przez czterech [panów] mieli nadać świętemu Piotrowi w całości jedno państwo, które zwie się Schinesghe z wszystkimi swymi przynależnościami w tych granicach, jak się zaczyna od pierwszego boku wzdłuż morza [dalej] granicą Prus aż do miejsca, które nazywa się Ruś, a granicą Rusi [dalej] ciągnąc aż do Krakowa i od tego Krakowa aż do rzeki Odry, prosto do miejsca, które nazywa się Alemure, a od tej Alemury aż do ziemi Milczan i od granicy Milczan prosto do Odry i stąd idąc wzdłuż rzeki Odry aż do rzezonego państwa Schinesghe⁴.

Motywy podjęcia tej decyzji nie są dokładnie znane z uwagi na skąpe źródła. Spośród wielu tez, najbardziej zasługującą na uwagę jest teoria czyniąca z *Dagome iudex* element walki o niezależność diecezji poznańskiej od arcybiskupstwa w Magdeburgu.

Inna, równie popularna teza, utrzymuje, że *Dagome iudex* stara się zabezpieczyć prawa do tronu dla synów *Mieszka I*, którzy zostali zrodzeni z *Ody*.

Po śmierci *Mieszka I* w 992 r. państwo zostało podzielone między jego synów.

Jak zanotował niemiecki kronikarz *Thietmar, Chrobry* „z lisią chytrąścią złączył je potem w jedną całość wypędzwszy macochę i braci”⁵.

1000 – Zjazd gnieźnieński – wizyta cesarza *Otona III* w 1000 r. wzmocniła pozycję polityczną *Bolesława*.

[...] cesarz Otto [przybył do [grobu] św. Wojciecha dla modlitwy i pojednania, a zarazem w celu poznania sławnego Bolesława, jak o tym można dokładniej wyczytać w księdze o męczeństwie [tego] świętego. Bolesław przyjął go tak szacownie i okazał, jak wypadło przyjąć króla, cesarza rzymskiego i dostojnego gościa. Albowiem na przybycie cesarza przygotował przedziwne [wprost] cuda; najpierw hufce przeróżne rycerstwa, następnie dostojników rozstawił jak chóry na obszernej równinie, a poszczególne, a poszczególne, z osobna stojące hufce wyróżniała odmienna barwa strojów. A nie była to [tania] pstrokaczna byle jakich ozdób, lecz najkosztowniejsze rzeczy, jakie można znaleźć gdziekolwiek na świecie. [...] Złoto bowiem za jego czasów było tak pospolite u wszystkich jak [dziś] srebro, srebro zaś było tanie jak słoma. Zważywszy jego chwałę, potęgę i bogactwo, cesarz rzymski zawołał w podziwie: „Na koronę mego cesarstwa! To, co widzę, większe jest, niż wieść głosiła!” I za radą swych magnatów dodał wobec wszystkich: „Nie godzi się takiego i tak wielkiego męża, jakby jednego spośród dostojników, księciem nazywać lub hrabią, lecz [wypada] chlubnie wynieść go na tron królewski i uwieńczyć koroną”. A zdjąwszy z głowy swej diadem cesarski, włożył go na głowę Bolesława na [zadatek] przy mierza i przyjaźni i za chorągiew triumfalną dał mu w darze gwóźdź z Krzyża Pańskiego wraz z włócznią św. Maurycego, w zamian za co Bolesław ofiarował mu ramię św. Wojciecha. I tak wielką owego dnia złączyli się miłością, że cesarz mianował go bratem i współpracownikiem

³ W dokumencie tym po raz pierwszy pojawiła się nazwa „Polonia”. Akt ten, zwany darowizną gnieźnieńską, jest najważniejszym źródłem pozwalającym poznać – w ogólnym zarysie – przebieg granic państwa u schyłku X w.

⁴ G. Labuda, *Słowiańszczyzna starożytna i wczesnośredniowieczna*. Antologia tekstów źródłowych, Poznań 1999.

⁵ *Thietmar, Kronika*, przeł. i przypisami opatrzył M. Z. Jedlicki, Warszawa 1953.

cesarstwa i nazwał go przyjacielem i sprzymierzeńcem narodu rzymskiego. Ponadto zaś przekazał na rzecz jego oraz jego następców wszelką władzę, jaka w zakresie [udzielania] godności kościelnych przysługiwała cesarstwu w królestwie polskim czy też w innych podbitych już przez niego krajach barbarzyńców oraz w tych, które podbije [w przyszłości]. Postanowienia tego układu zatwierdził [następnie] papież Sylwester przywilejem św. Rzymskiego Kościoła⁶.

Wielu historyków przypuszcza, że *Bolesław Chrobry* był dwukrotnie koronowany na króla Polski – raz w 1000 r. w Gnieźnie i powtórnie w 1025 r.

Koronacja należała do obrzędów kościelnych. Jej najistotniejszym momentem było, obok wręczenia oznak władzy królewskiej, namaszczenie świętymi olejami.

Niektórzy widzieli w koronacji nawet rodzaj sakramentu. Król w trakcie koronacji, podobnie jak biskup w trakcie konsekracji, był namaszczany olejami. Podobnie jak w przypadku wyświęcenia na biskupa, tak i w przypadku koronacji jedną koroną (tzn. na króla jednego królestwa) można było dokonać tylko raz.

Zatem czy gnieźnieńskie gesty cesarza, takie jak: diadem, gwóźdź z Krzyża Pańskiego wraz z włócznią św. *Maurycyego* były koronacją, czy raczej te symboliczne akty stanowiły zapowiedź koronacji z 1025 r. i były wyrazem akceptacji planów koronacyjnych *Chrobrego*?

Nie bez znaczenia dla rozstrzygnięcia tej sprawy jest także milczenie o koronacji najważniejszego, moim zdaniem, źródła do omawianej epoki, tzn. *Kroniki Thietmara*.

Sam *Chrobry* chyba też nie uważał gestu *Otona III* za koronację, skoro natychmiast po zjeździe gnieźnieńskim rozpoczął starania o koronę w Rzymie. Jaki sens miałyby jego działania, gdyby to, o co się starał, dostał już wcześniej od cesarza?

Od drugiej połowy XI w. stosowano **instytucję pryncypatu**, stanowiącą próbę pogodzenia praktyki wydzielania dzielnic wszystkim synom panującego z utrzymaniem jedności państwa poprzez zachowanie władzy zwierzchniej przez jednego z nich – **princepsa**⁷.

1138 – statut *Bolesława Krzywoustego*

- akt prawno-polityczny, w którym władca ustalił zasady następstwa tronu i wprowadził podział terytorialny Polski między swoich synów⁸;

⁶ *Anonim*, tzw. *Gall*, *Kronika polska*, przeł. *R. Grodecki*, cyt. za: By czas nie zaćmił i niepamięć. Wybór kronik średniowiecznych, oprac. *A. Jelicz*, Warszawa 1975.

⁷ Princepsem był np. *Bolesław Śmiały* wobec swojego brata *Władysława Hermana*, następnie *Władysław Herman* wobec swoich synów *Zbigniewa* i *Bolesława Krzywoustego*.

⁸ *Bolesław* podzielił państwo na następujące dzielnice:

- dzielnica senioralna ze stolicą w Krakowie miała być niedziedziczna i niepodzielna. Składały się na nią ziemie: małopolska, sieradzka i łęczycka, zachodnia część Kujaw z Kruszwicą, wschodnia część Wielkopolski z Kaliszem i Gniezmem oraz Pomorze Gdańskie;
- *Władysław II* otrzymał Śląsk ze stolicą we Wrocławiu oraz ziemię lubuską.
- Jako najstarszy wśród synów *Krzywoustego* został pierwszym seniorem (princepsem);
- *Bolesław Kędzierzawy* otrzymał Mazowsze ze stolicą w Płocku ze wschodnią częścią Kujaw;
- *Mieszko Stary* otrzymał zachodnią Wielkopolską ze stolicą w Poznaniu;
- *Henryk Sandomierski* natomiast ziemię sandomierską ze stolicą w Sandomierzu z Lubelskiem aż po Bug ku północy i wschodowi.

Salomea, wdowa po *Bolesławie*, otrzymała jako tzw. oprawę wdowią część terytorium (ziemię łęczycką lub sieradzko-łęczycką). Po jej śmierci ziemie te miały być włączone do dzielnicy senioralnej.

- **zasady senioratu i pryncypatu** – oznaczały, że władza w państwie została podzielona między księcia zwierzchniego (princepsa), którym miał być każdorazowo najstarszy książę w rodzie (senior), a podległych mu książąt dzielnicowych (juniorów). Zgodnie z testamentem każdy princeps powinien być seniorem, a każdy senior princepsem. Oznaczało to, że obie zasady miały stanowić jedność.

Gdy Bolesław Krzywousty czuł, że będzie musiał ulec przeznaczeniu, polecił spisać testament i wydał rozporządzenia, mocą których przekazał czterem synom przykłady cnót przodków i następstwo w rządach, rozgraniczając dokładnymi granicami cztery dzielnice z tym by przy starszym co do wieku pozostawał pryncypał władzy nad prowincją krakowską i godność władzy książęcej. Gdyby go zaś śmierć dosięgła, to zawsze starszeństwo wieku i zasada pierworództwa ma rozstrzygać spór o następstwo [...]. Niech zamilkną więc skargi na nieprawość testamentu, bo słuszną jest rzeczą, by sprawy małoletnich powierzać opiekunom, a nie małoletnim. Przyjąwszy tedy zbawienne lekarstwo zakończył szczęśliwy dzień życia najszcześniejszy książę [a] jeszcze szczęśliwszy ojciec. Co do niego nie można być pewnym, czy większe miał powodzenie w pogodnych dniach pokoju, czy większą okrywał się sławą wśród wojennych tryumfów⁹.

- ↪ Statut *Krzywoustego* nie przewidywał dziedziczenia ziem przez potomków jego synów. Po ich śmierci dzielnice te miały zostać włączone do domen seniora – ich władza nad poszczególnymi ziemiami miała charakter namiestniczy.

W założeniu *Bolesława Krzywoustego* podział ten miał utrzymać jedność kraju oraz ugruntować pokój i zgodę między braćmi oraz ograniczyć wpływ możnych na obsadę tronu po śmierci władcy¹⁰.

Jak się wkrótce okazało, ustawa sukcesyjna nie zapobiegła konfliktom dynastycznym o sukcesję tronu. Została podważona już w **1146 r.** wraz z wypędzeniem *Władysława II*¹¹.

- 🕒 **1146–1177** – walki o władzę, w których możnowładztwo i duchowieństwo krakowskie popierało młodszych braci przeciwko starszym.

Kazimierz Sprawiedliwy, najmłodszy syn *Bolesława*, nie został uwzględniony w ordynacji, gdyż urodził się po śmierci ojca bądź na krótko przed nią.

Pomorze Zachodnie jako lenno miało pozostawać pod kontrolą princepsa.

⁹ Mistrz *Wincenty* zwany *Kadłubkiem*, Kronika polska, przeł. i oprac. *B. Kürbis*, Warszawa–Wrocław–Kraków 1992.

¹⁰ Ale np. *Stanisław Szczur* (historyk, mediewista) twierdził, że nie było żadnego testamentu. Wydzielenie dzielnic w zarząd synom *Bolesława III* nastąpiło na mocy ustawy sukcesyjnej podjętej zapewne na wiecu. Zdaniem badacza ustawa nie przewidywała dziedziczenia dzielnic przez potomstwo synów *Krzywoustego*. Cały kraj nadal należał do princepsa, a książęta-juniorzy nie byli samodzielni w swoich dzielnicach, gdyż przejęli kompetencje komesów dzielnicowych. Do około 1180 r. nadal występował *comes pallatinus*, czyli wojewoda ogólnopolski, a dopiero w następnych latach zaczynały się tworzyć urzędy palatynów dzielnicowych. Zob. *S. Szczur*, Historia Polski: średniowiecze, Kraków 2002, s. 150.

¹¹ *Władysław II Węganiec* uszedł do Niemiec, na dwór swego szwagra *Konrada III*, gdzie zaczął zabiegać o pomoc. Wkrótce młodszy książęta zdobyli Kraków, którego broniła żona *Władysława* – *Agnieszka*. Po stracie Krakowa wraz z dziećmi także uciekła do Niemiec. Księciem zwierzchnim został *Bolesław Kędzierzawy*.

↳ **1177** – na tron został wyniesiony najmłodszy z braci – **Kazimierz Sprawiedliwy**, co oznaczało ostateczne **złamanie zasady senioratu**. Potwierdziły to decyzje **zjazdu** łęczyckiego w **1180 r.**¹², chociaż jeszcze w XIII w. część pretendentów do dzielnicy krakowskiej powoływała się na swoje prawa z racji bycia najstarszym w rodzie¹³.

↳ **1227** – śmierć *Leszka Białego*, syna *Kazimierza Sprawiedliwego*, w Marcinkowie pod Gąsawą oznaczała definitywny zanik władzy centralnej w Polsce.

W trakcie rozbitcia dzielnicowego dzielnice ulegały podziałom między wszystkich zstępnych linii męskiej¹⁴.

Począwszy od końca XIII w. coraz więcej zwolenników zyskiwała idea zjednoczenia ziem polskich. Jej wielkim zwolennikiem był wielkopolski książę *Przemysł*.

⌚ **1295** – *Przemysł II* został koronowany na króla Polski. Była to pierwsza koronacja po upływie ponad 200 lat.

Choć *Przemysł* władał tylko Wielkopolską i Pomorzem, to znaczenie przeprowadzonej przez niego koronacji było ogromne. Akt ten wzmacnił świadomość istnienia Królestwa Polskiego.

Niestety, król zginął **8.2.1296 r.**, zamordowany w Rogoźnie na polecenie margrabiów brandenburskich.

Dla możnych wielkopolskich i pomorskich stało się oczywiste, że na tron po *Przemysle II* zasługuje jego najbliższy sojusznik – książę kujawski *Władysław*. Nie bez znaczenia był też fakt znanej niechęci Łokietka do Niemców, uznawanych powszechnie za sprawców zbrodni rogozińskiej.

Choć istniał testament wielkopolskiego *Piasta*, napisany około 1290 r., uznający spadkobiercą *Henryka III Głogowskiego*, nie zgodzili się na to możni, którzy

¹² Aby zalegalizować swą władzę i zdobyć poparcie możnych i duchownych, *Kazimierz Sprawiedliwy* zwołał w roku 1180 zjazd w Łęczycy. Ostatecznie zrezygnowano z zasady obejmowania władzy w dzielnicy senioralnej przez najstarszego z *Piastów* na rzecz dziedziczności tronu w linii *Kazimierza II* i zezwolono na zmiany granic tej dzielnicy w przyszłości.

Uchwały zjazdu łęczyckiego zatwierdził papież *Aleksander III*, potwierdzając także legalność władzy *Kazimierza Sprawiedliwego* jako princepsa, co było głównym celem władcy. Władzę *Kazimierza* potwierdził również cesarz *Fryderyk I Barbarossa*.

¹³ Ustalenia zjazdu w Łęczycy nie zapobiegły kolejnym konfliktom dynastycznym. Po śmierci *Kazimierza Sprawiedliwego* rozgorzały wieloletnie walki o tron między bratem *Kazimierza Odnowiciela* – *Mieszkiem Starym*, a najstarszym synem *Sprawiedliwego* – *Leszkiem Białym*.

¹⁴ Na terenie Polski w dobie rozbitcia dzielnicowego powstało szereg księstw. Z nich księstwa wielkopolskie, kujawskie, a później także mazowieckie po wymarciu poszczególnych linii *Piastów* powróciły pod władzę królów Polski. Księstwa śląskie w XIV w. stały się czeskim lennem, jednak w niektórych aż do XVII w. rządili *Piastowie* (najdłużej w księstwie brzesko-łęgnickim do 1675 r.). Część księstw śląskich po wymarciu miejscowych *Piastów* zostało bezpośrednio wcielonych do Korony Czeskiej, w niektórych jako czescy lennicy zarządzili przedstawiciele innych dynastii (najdłużej w księstwie cieszyńskim do 1918 r.).

mieli w tej kwestii głos decydujący. Był to jednak dopiero początek kłopotów, ponieważ zdobycie dziedzictwa po *Przemysławie II* nie przyszło łatwo¹⁵.

⌚ Jeszcze w roku **1291** księstwo krakowskie znalazło się w rękach czeskiego króla *Wacława II*. W **1292** r. zajął on księstwo sandomierskie, a w **1299** r. także Wielkopolskę i Pomorze Gdańskie.

⌚ **1300** – koronacja *Wacława II*, przez arcybiskupa gnieźnieńskiego *Jakuba Świnkę*, na króla Polski¹⁶.

⌚ Rządy po nim objął jego syn *Wacław III*, który został zamordowany **4.8.1306 r.** w trakcie przygotowań wyprawy do Polski.

We wrześniu tego samego roku Kraków znalazł się w rękach *Władysława I Łokietka*.

Następcy *Wacława III* na tronie czeskim – *Rudolf III Habsburg*, *Henryk Karyncki* i *Jan Luksemburski* – zgłaszali pretensje do polskiego tronu. Ostatecznie w listopadzie **1335 r.** na **zjeździe wyszehradzkim** *Jan Luksemburski* zrzekł się roszczeń do polskiej korony w zamian za 20 tys. kóp groszy praskich.

⌚ **20.1.1320 r.** – w katedrze wawelskiej arcybiskup gnieźnieński *Janisław*, koronował *Władysława Łokietka* na króla Polski. Nastąpiło definitywne przewycięzenie rozbitcia dzielnicowego

Miejsce koronacji – Kraków zamiast Gniezna, wybrane zostało najprawdopodobniej w wyniku nacisków ze strony kurii papieskiej, pragnącej uniknięcia konfliktu z *Janem Luksemburskim*, który również rościł sobie prawa do korony¹⁷.

⌚ Po śmierci *Łokietka* (**1333**), na zjeździe rycerstwa polskiego, jednomyślnie okrzyknięto *Kazimierza* – najmłodszego syna zmarłego, nowym władcą. Koronacji pary królewskiej dokonał w Krakowie arcybiskup gnieźnieński *Janisław*¹⁸.

⌚ W roku **1370** – na *Kazimierzu Wielkim* wygasła linia piastowska.

¹⁵ Z księciem kujawskim postanowił rozprawić się król czeski (od 1297 r.) *Wacław II*. W roku 1299 w Kłęczce doszło do zawarcia umowy, na mocy której *Władysław Łokietek* zobowiązał się złożyć ponownie hołd lenny, w zamian za co miał otrzymać 400 grzywien oraz 8-letnie dochody z kopalni w Olkuszcu. Warunków umowy kłęczkiej *Łokietek* nie dotrzymał, wobec czego *Wacław II* zorganizował w lipcu 1299 r. wyprawę zbrojną, w wyniku której książę musiał ratować się ucieczką z kraju.

¹⁶ *Wacław II* zmarł 21.6.1305 r.

¹⁷ W związku z dzierżeniem tytułu króla Polski przez *Jana Luksemburskiego*, na arenie międzynarodowej *Łokietek* był uważany za króla Krakowa, nie zaś całego kraju.

¹⁸ Niespodziewanie na przeszkodzie stanęła królowa *Jadwiga* – matka *Kazimierza*. Sprzeciwiała się ona koronacji swej synowej – *Anny Giedyminówny*, uważając, że w kraju może być tylko jedna królowa. W końcu jednak dała się uprosić *Kazimierzowi* i ustąpiła, usuwając się ze sceny politycznej do klasztoru klarysek w Starym Sączu.

Na mocy szeregu postanowień prawa do tronu polskiego, po śmierci *Kazimierza*, gdyby ten nie miał męskiego potomka, zyskiwał *Ludwik Andegaweński* i jego męscy potomkowie.

24.1.1355 r. wydano też w tej sprawie **przywilej w Budzie**, na mocy którego możnowładztwo małopolskie potwierdziło prawa *Ludwika* do korony polskiej, a ten w zamian potwierdził wszystkie dotychczasowe przywileje.

⌚ **5.11.1370 r.** – *Ludwik* przybył do Krakowa i **17 listopada** w katedrze wawelskiej został koronowany przez arcybiskupa gnieźnieńskiego *Jaroslawa Bogorię* na króla Polski.

Zawiązano unię personalną pomiędzy oboma królestwami.

Unia personalna (łac. *persona* – osoba) – związek dwóch lub więcej państw posiadających wspólnego monarchę lub inny organ władzy, przy zachowaniu odrębności prawnej, politycznej, a często również i ustrojowej.

*Ludwik*¹⁹ objechał kraj, po czym wrócił na Węgry, a władzę powierzył regentom, m.in. *Elżbiecie Łokietkównie* i *Sędziwojowi Pałuce*.

Po jego śmierci w **1382 r.**, na podstawie m.in. **przywileju koszyckiego z 1374 r.**, odstąpiono od wcześniejszych układów sukcesyjnych i po 2-letnim okresie bezkrólestwa, **16.10.1384 r.** w Krakowie odbyła się koronacja *Jadwigi*, młodszej córki *Ludwika* (wówczas 11-letniej), na króla Polski, przez arcybiskupa gnieźnieńskiego *Bodzantę*.

➔ ***Andegawenowie* zasiadali na tronie nie jako spadkobiercy *Piastów*, ale za zgodą stanów, w zamian za przywileje.**

Ponieważ czyny władców należy w sposób nienaruszalny wyjaśnić dla pamięci potomnych, a potwierdzeniom, wolnościom, społecznościom, przywilejom, dokumentom, zatwierdzeniom układów po wieczne czasy zapewniać trwałość, przeto my *Ludwik*, z bożej łaski król Węgier, Polski, Dalmacji itd., chcemy podać do wiadomości wszystkich, tak współczesnych, jak potomnych, że uczciwie i szczerym sercem pragniemy, aby nasze Królestwo Polskie trwało w pomyślnym stanie i silne było; choć w innym czasie zobowiązaliśmy się naszymi sławnymi obietnicami w dokumentach i przywilejach tego Królestwa Polskiego, że w razie naszego zejścia ze świata [Polacy] winni mieć tylko męskiego potomka, a nie żeńskiego, i przyjąć do siebie jako naszego dziedzica i następcę na tronie polskim, w końcu jednak za zgodą i na życzenie baronów, rycerz, panów i wszystkich innych życzliwie uznali przyjęcie córki naszej, wobec braku męskiego potomka, jako panie swoje i dziedziczki wspomnianego Królestwa; pragną i pragnęli, aby one były naszymi następczyniami i otrzymały koronę Królestwa Polskiego [...]²⁰.

¹⁹ Na Węgrzech *Ludwik* otrzymał przydomek „*Wielki*” i uchodził za jednego z najwybitniejszych władców tego kraju. W polityce wewnętrznej doprowadził do zrównania w prawach magnatów i szlachty węgierskiej za pomocą tzw. *decretum unicum* wydanego 11.12.1351 r. Założył też uniwersytet w Peczu. W Polsce nie cieszył się nigdy zbyt dużą popularnością, ale należy pamiętać, że doprowadził m.in. do rozwoju handlu i zapobiegł rozpadowi królestwa.

²⁰ Przywilej koszycki z 1374 r., [w:] *S. Godek, M. Wilczek-Karczewska*, Historia ustroju w Polsce do 1772/1795, s. 32–33.

Wobec jej małoletniości ster rządów w państwie dzierżyli możnowładcy małopolscy, pozostający w kontakcie z jej matką *Elżbietą Bośniaczką*, jednakże nie powołano regenta, ponieważ, jak pisze *Jan Długosz*, „wszystko co mówiła lub czyniła znamionowało sędziwego wieku powagę”.

⌚ **1385** – wynikiem pertraktacji panów małopolskich z poselstwem litewskim było zawarcie układu o małżeństwie *Jadwigi z Jagiellą*.

14.8.1385 r. podpisano akty unii w Krewie.

Rok później panowie małopolscy formalnie dokonali wyboru *Jagiellę* na tron polski.

Przez znaczną część rządów tej dynastii Polskę i Litwę łączyła unia personalna, przekształcona w 1569 r. w unię realną.

➔ Wybór *Jagiellę* na króla był **elekcją osoby, a nie dynastii**.

⌚ **15.2.1386 r.** władca przyjął chrzest i imię *Władysław*²¹.

Trzy dni po chrzcie *Jagiello* poślubił *Jadwigę*, zaś **4.3.1386 r.** w katedrze wawelskiej został koronowany na króla Polski przez arcybiskupa gnieźnieńskiego *Bodzantę*.

⌚ Tron polski stał się **elekcyjny**. Osobę kandydata na króla ustalała Rada Królewska, która następnie przedstawiała ją do zatwierdzenia zjazdowi elekcyjnemu. Po elekcji następowała koronacja, której dokonywał prymas. Uroczystość kończyło złożenie przysięgi państwowej.

Po koronacji król obejmował rządy.

W praktyce, do roku 1572, przy następstwie tronu obowiązywał **system mieszany**. Łączyła się w nim zasada elekcyjności i dziedziczności. Rezultatem była kompromisowa praktyka oparta na przekonaniu, że choć możni i szlachta mogą wybierać władcę, to nie powinni wychodzić poza krąg panującej dynastii, której członkom przysługiwało naturalne prawo do tronu. Umocnieniu władzy monarszej sprzyjała jej ciągłość dynastyczna. Ponadto nie chciano zrywać związku z Litwą, do której *Jagiellonowie* zachowali swoje dziedziczne prawa.

⌚ Małżeństwo *Jadwigi i Jagiellę* pozostało bezpotomne.

²¹ Imię to przyjął po swoim ojcu chrzestnym *Władysławie Opolczyku*. Na matkę chrzestną poproszono *Jadwigę Pilecką* z Melsztyna herbu Leliwa, wdowę po wojewodzie sandomierskim *Otonie z Pilczy*.